

SLOVENSKE IGRE NA ČEŠKIH ODRIH

Radek Novak
Emona servis, Praga

UDK 821.163.6–2.09:792.02(437+437.1/.2)

Za raziskovanje uprizoritev slovenskih dramskih besedil na čeških gledaliških odrih lahko uporabimo raznolika merila. Prvo merilo je zgodovinski pogled, ki uvršča predstave v posamezna obdobja, drugo merilo je možnost predstavitve prostora in okolja v družbenem kontekstu – mesta in odri, v katerih so bile gledališke igre izvedene, tretje merilo pa je možnost predstavitve »slovenskega repertoarja« na čeških odrih. Prispevek je del nekoliko globlje raziskave, ki še poteka.

slovenske drame na čeških odrih, češka gledališča, Ivan Cankar, Bratko Kreft

Research into performances of Slovene plays on Czech theatres could be carried out on the basis of several criteria. The first is a historical aspect that places individual dramas into a timeframe. The second is a local aspect – mapping localities and specific stages in Czech with Slovene plays. The third aspect is the actual »Slovene repertoire« on Czech stages. This is merely a part of a yet unfinished wider piece of research.

Slovene plays in Czech theatres, Czech theatres, Ivan Cankar, Bratko Kreft

1 Uvod

Razlika med slovenskimi dramskimi besedili, ki so bila prevedena v češčino, in besedili, ki so bila objavljena ali uprizorjena, je predvsem v količini – prevedenih in objavljenih tekstov za gledališče je veliko več, kot jih je bilo uprizorjenih, in v posameznih arhivih se včasih najdejo prevodi v rokopisih, ki niso bili niti objavljeni niti uprizorjeni.¹

Kljub temu da splošni vpliv slovenskih gledaliških iger na češko kulturno življenje na videz skoraj ne obstaja, gre za pomemben element v češko-slovenskih kulturnih stikih ter hkrati priložnost za zanimiv in sodoben način predstavitve ter odmev slovenske kulture v češkem prostoru.

O kulturnih stikih med Čehi in Slovenci ter političnem ozadju je bilo napisanega že veliko,² zato splošni uvod ni predmet tega prispevka. Predmet prispevka je lahko obravnavan z več zornih kotov. Prvi vidik je zgodovinski: uprizoritve, kot so si sledile

¹ Npr. Institut umění – Divadelní ústav v Prahi.

² Zadnje tri publikacije, ki se ukvarjajo s to tematiko, sta zbornika *Slovenci in Čehi v dobi moderne*, ur. J. Gašparič, E. Kubů, Ž. Lazarević, J. Šouša, Praga, Ljubljana 2010, in *Vzájemným pohledem – V očeh drugega*, ur. A. Jensterle Doležal, Praga 2011, ter publikacija *Dějiny Slovinska*, J. Rychlík et al., Praga 2011.

v časovnem zaporedju. Drugi vidik je lokalni – po kraju uprizoritve, vključno z družbenim kontekstom, ki se večinoma nanaša na osebje konkretnega gledališča ali osebne stike. S tem je najbrž povezan tudi tretji vidik – motivacija za izbiro določenih besedil za uprizoritev ter uvršanje v repertoar. To merilo lahko označimo kot dramaturški pogled. Četrty vidik je povsem prevajalski: glede na kakovost prevoda ali priredbo besedila po določenih okoliščinah; slednji vidik je režiserski in scenografski. Zadnji vidik predstavlja odmev uprizoritve med publiko in kritiki. Temo je mogoče obravnavati s predstavljenimi metodološkimi kriteriji, vendar je prispevek v bistvu otvoritev te teme, saj raziskava še poteka.

Največja težava, s katero se sooča raziskovalec te problematike, je težak pristop do arhiviranega gradiva. Nekaj ga je bilo med 2. svetovno vojno ali po njej uničenega – ali iz ideoloških razlogov ali celo na podlagi administrativne napake. Poplave l. 2002, ki so prizadele velik del Češke, sicer niso preveč posegle v gledališke arhive; dostop do teh je deloma omejen zaradi dolgoročnega renoviranja (npr. arhiv gledališkega oddelka Narodnega muzeja v Pragi), slabe ureditve arhiva ali celo zaradi ukinitve določene institucije.

2 Zgodovinski vidik

Zgodovinski vidik lahko razdelimo na posamezna obdobja, ki bolj ali manj opisujejo obdobja družbeno-političnih sprememb na Češkem.

I. 1898–1938: obdobje lahko razdelimo na dva dela, prelomnica pa je 1. svetovna vojna. Pred njo, v obdobju »skupne države« Avstro-Ogrske, je bilo sodelovanje na področju gledališča najbolj tesno, med drugim zaradi dobrih prometnih povezav, ki so bile zelo pomembne za razvoj neposrednih kontaktov in vzajemnih obiskov; tudi na drugih področjih. Po l. 1918 se intenzivnost stikov med Čehi in Slovenci ni dosti spremenila, tudi dramska besedila so se prevajala in uprizarjala, umetniki so gostovali na obeh straneh, čeprav prisotnost češkega elementa v slovenski kulturi ni bila več tako močna kot prej. Spoznavanje slovenske kulture sta poleg čeških umetnikov, ki so delovali na slovenskih tleh v času Avstro-Ogrske, podpirala tudi veleposlanika Kraljevine SHS oz. Jugoslavije v Pragi Ivan Hribar in Albert Kramer.

II. 1945–1948: obdobje novega upanja in novega začetka. Na podlagi sodelovanja iz prejšnjega obdobja se je začelo graditi tudi »novo, povojno« sodelovanje.

III. 1948–1989: problematično obdobje, ki bi ga lahko razdelili na posamezne dele, čeprav jih ne moremo strogo ločevati. V prvem delu tega obdobja je bilo na Češkoslovaškem strogo prepovedano vse, kar je bilo povezano s Titovo Jugoslavijo, česar ni bilo mogoče prepovedati, pa je bilo strogo nadzorovano. Tako so s čeških odrov popolnoma izginile slovenske gledališke igre. Po l. 1960 je nastal prelom v odnosih med Jugoslavijo in Češkoslovaško, politični sistem na Češkoslovaškem pa je omogočil tudi nov kulturni razvoj in mednarodno sodelovanje. Cenzura je sicer – s kratkim premorom l. 1968 – vztrajno in strogo delovala vse do konca l. 1989, za kulturno izmenjavo z Jugoslavijo (na primer za avtorske pravice) pa so bila potrebna devizna sredstva, ki so bila okrnjena. Jugoslavija je bila z vidika Češkoslovaške

vključena v skupino ne-socialističnih držav, za potovanje v Jugoslavijo in za kulturne izmenjave pa so bila potrebna potrdila in zajamčena devizna sredstva; kot je veljalo za t. i. kapitalistične države. To je bil lahko eden od vzrokov, da so se slovenske igre na čeških odrih pojavljale še redkeje kot v prvem obdobju, drugi vzrok je lahko generacijska izmenjava in zaradi premora pretrgane osebne povezave, na katere se je lahko »sicer bolj redko« navezovalo; hkrati so se v 70. letih začeli graditi stiki v novi mladi generaciji. Gledališke igre so bile v tem času prevajane in objavljane ali v samostojnih brošurah (npr. l. 1975 Grumov *Dogodek v mestu Gogi*, ki ga je prevedel Dušan Karpatský) ali v revijah (npr. Jančarjev *Disident Arnož in njegovi*, ki pa je bil zaradi »nevarnosti« naslova preveden in objavljen kot *Profesor Arnož a ti jeha*; prevajalec je bil František Benhart).³

IV. obdobje – po l. 1990: obdobje iskanja nove identitete, zlasti po nastanku novih držav. Hkrati so bile odpravljene ovire za slovensko in svetovno dramatiko ter tudi češke avtorje, ki so bili prepovedani. Na Češkem je prišlo do t. i. gledališke krize, ko so se zaradi razširjene kulturne ponudbe gledališča izpraznila. V tem obdobju se je slovenska dramatika promovirala tudi z gostovanji na čeških odrih (npr. Mestno gledališče ljubljansko v Pragi) ali gledaliških festivalih, redko pa so se pojavile tudi uprizoritve čeških ansamblov. Zanimivo je (in bo tudi v prihodnosti) delovanje slovenske igralke Nataše Burger, ki živi v Pragi in uprizarja svoja dramska besedila v češčini – takšno dramatiko lahko prištevamo k češki in slovenski hkrati.

3 Kraji uprizoritev

Kraji uprizoritev slovenskih iger niso bila samo gledališča v Pragi ali Brnu. Tamkajšnje uprizoritve so deloma že znane in opisane, a za boljšo sliko je treba posamezne odre in gledališke hiše v teh dveh mestih predstaviti natančneje. Treba je izpostaviti dejstvo, da k praškim odrom prištevamo tudi gledališke odre v takratnih praških predmestjih, ki so imela vse do l. 1922, ko je nastala t. i. Velika Praga, status samostojnih mest. Gledališča v predmestjih so bila na prelomu 19. in 20. stol. pomembni izletniški cilji prebivalcev Prage, zato je njihovo število postopoma naraščalo.

Vodilno vlogo med praškimi in češkimi gledališči je imelo (in ima do danes) Narodno gledališče v Pragi, ki je ob nastanku delovalo pod imenom Královské české zemské a národní divadlo (Kraljevsko češko deželno in narodno gledališče). Vse od nastanka l. 1881 oz. po dograditvi nove stavbe l. 1883, ker je prejšnja pogorela, se je orientiralo na zahtevnejše gledalce iz višjega družbenega sloja. Zaradi tega so se sprožile zahteve po drugi češki sceni. Tako je nastalo gledališče Urania, ki je bilo leseno in je bilo zgrajeno l. 1898 v arealu praškega Razstavišča kot javna predavalnica. Gledališče so kasneje demontirali in sestavili na drugem mestu, na vrtu Meščanske pivovarne v Holešovicah, kjer je bilo do požara 2. 1. 1946.

³ Josef Kodet, 2011: Recepte slovinské literatury v revue Světová literatura (1956–1996). Alenka Jensterle Doležal (ur.): *Vzájemným pohledem. V očeh drugega*. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovenská knihovna. 173.

Vsa gledališča in številni ljudski odri, ki so igrali drame v češčini (poleg teh so bila v Pragi takrat tudi nemška gledališča in zabavni centri za nemško govorečo publiko), so bili odvisni od števila obiskovalcev in glede na konkurenco so se trudili uprizarjati čim bolj privlačen repertoar, hkrati pa so posebej uprizarjali tudi prevode avtorjev slovanskih narodov. Slovenske drame so bile uprizorjene na odru v Narodnem gledališču, štiri v gledališču Urania in po ena uprizoritev v Pištěkovi areni na Kraljevskih Vinohradih, v Intimnem gledališču na Smichovu in v Žižkovskem gledališču. Poleg navedenih praških gledališč sta v času Avstro-Ogrske slovenske drame uprizorili še gledališči v Plznu (Mestno gledališče) in Brnu (Narodno gledališče v Brnu).

V prvem desetletju po 1. svetovni vojni, v času nove Češkoslovaške, so bile uprizorjene tri dramske igre v Češkem gledališču v Olomoucu, eno igro pa je uprizorilo Ljudsko gledališče Urania. V tridesetih letih se je odrskega postavljanja slovenskih dram lotilo več gledaliških ekip – v Plznu, Brnu in Pragi. Najverjetneje je bila med njimi tudi najmanj ena amaterska skupina, ki je nastopala na festivalu amaterskega gledališča »Jiraskuv Hronov« (ki ga pripravljajo vse do danes). V Mestnem gledališču na Kraljevskih Vinohradih (do l. 1922 peto največje mesto takratne Češkoslovaške, od l. 1922 del Prage) je uprizoritev *Kreatur* režiral avtor igre Bratko Kreft (pod češkim naslovom *Velezřádce*).

V letih 1945–1948 so bile slovenske aktualne povojne drame in tudi drame slovenskih klasikov uprizarjane v Pragi, in sicer v Stanovskem gledališču, ki je druga scena Narodnega gledališča, v gledališču D (kasneje Gledališče E. F. Buriana) in v Brnu (v Deželnem narodnem gledališču). V pripravi je bilo več predstav, a zaradi političnih sprememb (komunistični državni udar na Češkoslovaškem in konflikt z Jugoslavijo l. 1948) ni prišlo do njihove realizacije. V Brnu je prišlo do prve znane uprizoritve šele l. 1964, v 70. letih so z uprizarjanjem nadaljevala gledališča v Šumperku, Čeških Budějovicah in Divadlo E. F. Buriana v Pragi. Nekaj predstav je bilo predvajanih tudi kot absolventske predstave na dramskih šolah.

Po l. 1990 so slovenska gledališča gostovala ali v čeških gledališčih v okviru medsebojnega sodelovanja (npr. Mestno gledališče ljubljansko in Divadlo Komédie, ki je bil eden izmed odrov Mestnih gledališč praških, ter nekatera druga sodelovanja) ali na gledaliških festivalih (npr. Divadlo Plzeň), večji del s svetovnim repertoarjem, čeprav so včasih češki gledalci lahko gledali tudi slovensko dramo, dopolnjeno s češkim prevodom. Gledališka skupina Apropos je l. 2005 na prostem, na ostankih praškega obzidja pod hribom Petřin, uprizorila dramo Matjaža Briškega *Nori časi*. Uprizoritev predstav igralke Nataše Burger in glasbenika Andraža Poliča bi lahko predstavljale samostojno poglavje tega prispevka, saj ob različnih priložnostih gostujeta po celi državi, njuni domači sceni pa sta praško Strašnické divadlo in Divadlo Čertovka. Eno uprizoritev slovenske drame je doživelo tudi gledališče v Ostravi.

4 Slovenski repertoar

Slovenski repertoar čeških gledališč je bil večinoma aktualen. Opiral se je na besedila, ki so bila napisana malo pred postavitvijo na oder. Prva uprizoritev slovenske

igre v Narodnem gledališču v Pragi je bila enodejanka Antona Funtka *Za hčer* (Pro dítě), ki je doživela premiero 10. 2. 1898. Gledališče Urania je v letih 1904–1914 uprizorilo *Red svetega Jurija* Antona Aškerca, *Ljubez* Zofke Kveder Jelovšek ter *Divjega lovca* in *Našo kri* Frana Saleškega Finžgarja.

Najpomembnejše so seveda uprizoritve komedij Ivana Cankarja. Teh je bilo vseh skupaj devet; najpomembnejša je prva, sicer krstna predstava komedije *Za narodov blagor*, ki je prišla na češki oder še pred premiero v Ljubljani, 28. 2. 1905. Krstna uprizoritev je bila v Pištěkovi areni na Kraljevskih Vinohradih – kot je bilo že rečeno, je bilo to takrat administrativno izven Prage, ampak uprizoritev vsekakor lahko štejejo med uprizoritve v Pragi, saj je mestna četrt Vinohrady danes del širšega centra mesta. Isto delo je bilo uprizorjeno še v Brnu, premiera 25. 4. 1914, in v praškem gledališču D46 (kasnejše Divadlo E. F. Buriana), 22. 9. 1945. Cankarjev *Kralj na Betajnovi* je bil v češčini uprizorjen štirikrat v dveh prevodih. Prevod F. Liera sta uprizorili praški predmestni gledališči Intimní divadlo na Smichovu, premiera 4. 1. 1910, in Žižkovska činohra, 18. 8. 1918. V Mestnem gledališču v Plznu so l. 1916 uprizorili *Kralja na Betajnovi* v prevodu igralka Růžene Naskové, ki je poleg angažirana v ljubljanskem in kasneje Narodnem gledališču v Pragi tudi veliko prevajala iz slovenščine. Igro so uprizorili še l. 1921 v Ljudskem gledališču Urania. Od Cankarjevih dramskih besedil je bil uprizorjen tudi prevod dela *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*: l. 1926 v Češkem gledališču v Olomoucu (prevod Jan Hudec) in l. 1934 v Brnu (prevod Rajmund Habřina), kjer ga je režiral Branko Gavella. Rajmund Habřina je prevedel še *Hlapce*, ki so bili uprizorjeni pod naslovom *Učitel Jerman* v praškem gledališču Unitaria.

Samo v Češkem gledališču v Olomoucu so uprizorili dve drami Antona Novačana, igri *Veleja* in *Herman Celjski*, ki ju je prevedel Bohuš Vybíral. Od ostalih avtorjev so bile uprizorjene še naslednje drame: *Vdova Rošlinka*, Cetko Golar, Ljudsko gledališče Urania in Mestno gledališče Plzeň (v obeh l. 1934); *Glavni dobitek*, Fran Lipah, češki naslov *Hlavní výhra*, društvo Umělecká beseda (l. 1934); *Blodni ognji*, Ivo Šorli, društvo Umělecká beseda (l. 1935); *Princeska in pastirček*, Pavel Golia, Deželno gledališče Brno (l. 1937).

V 30. letih je bil zanimiv in tudi pomemben za nadaljnja obdobja vstop dramatike Bratka Krefta na češke odre. Zgodil se je z zgodovinsko dramo *Celjski grofje*, ki je bila prvič uprizorjena na odru društva Umělecká beseda, katerega člani niso bili (in še vedno niso, saj je društvo aktivno še danes) samo amaterji. Krstna predstava te drame je bila 19. 2. 1934. Še leto in pol kasneje jo je društvo predstavljalo v okviru gledališkega festivala Jiraskuv Hronov. Zelo opazen je bil tudi drugi vstop Kreftove dramatike. Dramo *Kreature* (Velezrádce) je režiral sam avtor v Mestnem gledališču na Kraljevskih Vinohradih, krstna predstava je bila 27. 10. 1937, večer pred državnim praznikom nastanka samostojne Češkoslovaške. Za tretje delo bi lahko rekli – če ne bi poznali družbenega konteksta njegovega uprizarjanja – da je bilo celo zelo popularno. Gre namreč za dramo *Balada o poročniku in Marjetki*, ki je bila v 60. in 70. letih 20. stol. uprizorjena v najmanj štirih poklicnih gledališčih, in sicer v Gledališču Juliusa Fučika v Brnu, Severnomoravskem gledališču v Šumperku, Južnočeškem

gledališču v Čeških Budějovicah in v Gledališču E. F. Buriana v Pragi. Uprizoritve so potekale večinoma novembra ali decembra, ker je bilo obdobje namenjeno čaščenju češkoslovaško-sovjetskega prijateljstva. Izkoriščali so predvsem tematiko drame, ki se dogaja v Rusiji v obdobju državljanske vojne po oktobrski revoluciji, pa tudi stroški za uprizoritve so bili nizki: enostavna scenografija, malo nastopajočih. S tem so gledališča nadomestila nizke prihodke zaradi manjšega obiska in izpolnila obveznost, da predstavijo v tem obdobju, novembra in decembra, tematsko primerno dramo, ki za češke kulturne razmere ni bila preveč ideološko obremenjena. Brez poznavanja okoliščin bi lahko sklepali, da je bila prav ta Kreftova drama pri češki publiki najbolj priljubljena.

Po drugi svetovni vojni so na češke odre prišle še drame *Noč v Globokem – Raztrganci* Mateja Bora v Stanovskem gledališču v Pragi, *Svet brez sovraštva* Mire Mihelič (takrat še Puc) v Deželnem narodnem gledališču v Brnu in *Kastelka* avtorjev Vladimirja Levstika in Herberta Grüna v Severnomoravskem gledališču v Šumperku. Te drame so mogoče uprizarjala tudi druga gledališča, vendar bi bilo treba za zanesljivost trditve podatke ponovno pregledati. O tem je v svoji razpravi *Vezi med slovensko in češko dramo* poročal že Dušan Moravec (1963).

Po preobratu l. 1989, ko se je kulturno življenje na Češkem odprlo svetu, slovenska dramatika težko prodre na češke odre, a se občasno vseeno pojavi kakšno delo, npr. komedija *Limonada* Iztoka Lovriča v Gledališču Petra Berzuča v Ostravi, krstna uprizoritev je bila 29. 1. 2010. Gledališki dramaturgi so sicer v tem obdobju izbirali tudi med slovenskimi dramskimi besedili, a se na koncu zanje niso odločali. O prvenecu Matjaža Briškega *Nori časi* je bilo že zgoraj zapisanih nekaj besed, predstava pa je bila na sporedu maja in junija 2005. Posebno mesto v utripu slovenske gledališke ustvarjalnosti na Češkem predstavlja delo igralko Nataše Burger, ki je uprizorila besedila *Voda puščave* (avtorja Andraža Poliča), *Valovi* in *Ti dve, ki kosita skupaj*.

5 Zaključek

Poudaril bi dejstvo, da slovenska dramatika ni nikoli masovno vplivala na češko kulturno življenje, kljub temu pa je bila, in upajmo, da bo tudi v prihodnosti, pomemben del kulturnih stikov med obema narodoma. Prispevek predstavlja širšo raziskavo, ki bo končana predvidoma do konca l. 2013.

Literatura

- DOSTAL, Adolf Bohuslav, 1911: *Čtyřicet let divadla na Smíchově*. Praha: Ředitelství smíchovských divadel.
- HEDBÁVNÝ, Zdeněk (ur.), 1997: *Divadlo na Vinohradech (1907–1997)*. Praha: Divadlo na Vinohradech.
- JAVORIN, Alfréd, 1958: *Pražské arény. Lidová divadla pražská v minulém století*. Praha: Orbis.
- KODET, Josef, 2011: *Recepte slovinské literatury v revue Světová literatura (1956–1996)*. Alenka Jensterle Doležal (ur.): *Vzájemným pohledem. V očeh drugega*. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna. 169–177.
- MORAVEC, Dušan, 1963: *Vezi med slovensko in češko dramo*. Ljubljana: Slovenska matica.

- NOVAK, Radek, 2003: Vliv českých umělců na divadlo v Slovenii 1894–1907. Ivo Svetina (ur.): *Vidiki slovenske gledališke zgodovine*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej. 99–111.
- PECHAROVÁ, Vilemína, VRANÁ, Helena, 1971: *Divadlo Uranie v dokumentech I., II.* Praha: Divadelní ústav a Divadelní oddělení Národního muzea v Praze.
- TELCOVÁ JURENKOVÁ, Jiřina, 1958: Jihoslovanská dramatika v Brně v letech 1918–1938. *Časopis moravského musea* 43/1–2. 113–128.
- VĚTROVEC, Josef, HOŘÍNEK, Zdeněk, LEXOVÁ, Irena, 1984: *50 let Divadla E. F. Buriana*. Praha: Divadlo E. F. Buriana.
- WOLLMAN, Frank, 1925: *Slovinské drama*. Bratislava: Filozofická fakulta University Komenského.
- ZAHIROVIĆ, Hasan, 2008: *Jugoslávští dramatikové v inscenacích Národního brněnského divadla (1918–1941)*. *Magisterská diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.